

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE BİR GEÇİŞ DÖNEMİ OLARAK EVLİLİK

MARRIAGE AS A TRANSITIONAL PERIOD IN CLASSICAL TURKISH POETRY

Oğuz YILDIRIM*-Pınar UÇAR**

ÖZ: Klasik Türk şiiri yerli ve millî olarak sosyal yaşamın bütün aşamalarını içerisinde barındırmış; halkın yaşayışını, örf ve adetlerini dile getirmiştir. Bu şiirin içerisinde sosyal yaşama dair pek çok orijinal içerik yer almaktadır. Şairler, buldukları sosyal ve kültürel çevreden aldıkları ilhamı, kendi bilgi ve birikimleriyle birleştirmiş ve o toplumun gelecek kuşakları için bir nevi ses olmuşlardır. Bu bağlamda şairlerin toplum yaşantısından hareketle ele aldıkları konulardan biri de bir geçiş dönemi olarak kabul edilen evliliktir. Bir toplum yaşantısının devamlılığı ve neslin korunması için önem arz eden evlilik, genel manada toplum tarafından teşvik edilen bir hadisedir. Kadın ve erkeğin bir aile olarak sosyal hayata katılma zamanının başladığı bir süreç olan ve önem arz eden evlilik, insan soyunu diğer canlılardan ayırt eden bir davranış şeklidir. Kültür çevremizde tören, töre, gelenek, görenek ve inanç açısından bir hayli zengin olan evlilik uygulamaları ise içinde bulunduğu kültür zemininin kabul ettiği belli kurallara ve çeşitli kalıplara uygun bir şekilde gerçekleştirilir. Çalışmamızda, klasik Türk şiiri bünyesinde bulunan seçtiğimiz şairlerin divanlarından hareketle evliliğe dair çeşitli başlıklar oluşturulmuş ve beyitlerin açıklaması yapılarak klasik Türk şiirinin sosyal yaşamdan kopuk olmadığını göstermek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Şiiri, Halk Kültürü, Evlilik, Düğün, Nikâh

ABSTRACT: Classical Turkish poetry has included all stages of local and national social life; He expressed the life, customs and traditions of the people. This poem contains many original contents about social life. Poets combined the inspiration they received from the social and cultural environment they were in with their own knowledge and experience and became a kind of voice for the future generations of that society. In this context, one of the topics that poets deal with based on social life is marriage, which is considered a transition period. Marriage, which is important for the continuity of a social life and the preservation of the generation, is generally encouraged. It is an important process in which the time for men and women to participate in social life as a family begins, and it is a form of behavior that distinguishes the human race from other living creatures. In our cultural environment, marriage practices, which are very rich in terms of ceremonies, customs, traditions and beliefs, are carried out in accordance with certain rules and various patterns accepted by the cultural background in which they are located. In our study, various titles about marriage were created based on the divans of the poets we selected within the scope of classical Turkish poetry, and by explaining the couplets, it was aimed to show that classical Turkish poetry is not disconnected from social life.

Keywords: Classical Turkish Poetry, Folk Culture, Marriage, Wedding, Nuptials

* Dr.-Bir Kuruma Bağlı Değildir/Sakarya-oguzyildirim540@gmail.com (Orcid: 0000-0002-1170-2054)

** Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Programı Öğrencisi/Sakarya-pinar.efe2@gmail.com (Orcid: 0000-0002-4329-7129)

Giriş

Klasik Türk şiiri yerli ve millî olarak sosyal yaşamın bütün aşamalarını içerisinde barındırmış; halkın yaşayışını, örf ve adetlerini dile getirmiştir. Bu şiirin içerisinde sosyal yaşama dair pek çok özgün içerik yer almaktadır. Zira şairler, buldukları sosyal ve kültürel çevreden aldıkları ilhamı, kendi bilgi ve birikimleriyle birleştirmiş ve böylelikle o toplumun gelecek kuşakları için bir nevi ses olmuşlardır. Bu bağlamda şairlerin toplum yaşantısından hareketle ele aldıkları konulardan biri de evliliğdir.

Sözlükte “evlenme işi, izdivaç; erkek ile kadının yasalara uygun şekilde bir araya gelmesi; çiftleşme, cinsel ilişki; bir erkekle bir kadının evlilik birliği kurmasını sağlayacak yasal işlem; evlilik akdi (Türkçe Sözlük, 2005: 668-1474; Kazan Nas, 2007: 112-117) manalarına gelen evlilik sözcüğü, fıkhıta şer’an aranan şartlar çerçevesinde aralarında evliliğe dair bir engel bulunmayan bir erkek ile bir kadının hayatını uzun süreli birleştirmelerini sağlayan akdi olarak vasıflandırılmaktadır (Atar, 2007: 112-117).

Evlilik insan yaşamının bir geçiş dönemi olarak kabul edilir. Geçiş dönemleri, insan yaşamındaki en önemli kırılma noktalarına işaret eder. Bu kırılma noktaları yaşamımızın yeni bir döneme geçiş yaptığını göstermesi açısından ‘geçiş dönemi’ olarak adlandırılır (Görkem, 2021: 631). Şöyle ki insan yaşamının üç önemli “geçiş dönemi” bulunmaktadır. Bunlar; doğum, evlenme ve ölümdür. Kendi içerisinde birtakım alt basamaklara bölünen bu üç başlığın etrafında birçok inanış, gelenek ve görenek, töre, tören, dinsel ve büyü içerikli işlem şekillenerek söz konusu olan “geçiş”leri bağlı oldukları kültürel dairenin beklentilerine ve kalıp yargılarına uygun bir biçimde yönetmektedir (Örnek, 2000: 131). Buradan hareketle denilebilir ki geçiş dönemlerinden biri olarak kabul edilen evlilik, içinde bulunduğu kültür zemininin kabul ettiği belli kurallara ve çeşitli kalıplara uygun bir şekilde gerçekleştirilir. Bununla birlikte diğer geçiş dönemleri gibi evlilik kültür çevremizde tören, töre, gelenek, görenek ve inanç açısından bir hayli zengindir. Bu zenginlik zamanla şairlerin metinlerine de sirayet etmiş ve onların şiirlerinde evliliğe, evlilik uygulamalarına yer vermelerine neden olmuştur. Bu durum şairlerin dolayısıyla da klasik Türk şiirinin sosyal yaşamdan kopuk olmadığını da bir göstergesidir.

Bu çalışmada da klasik Türk şiirinde bir geçiş dönemi olarak evliliğe nasıl yer verilip işlendiğini incelemek için; klasik Türk şiiri bünyesinde bulunan şairler seçilmiş ve onların divanlarından hareketle evliliğe dair çeşitli başlıklar oluşturulmuş, ardından da beyitlerin açıklaması yapılarak klasik Türk şiirinin sosyal yaşamdan beslendiği/sosyal yaşamdan kopuk olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır.

1. Evlilik

Geçiş dönemlerinden biri olarak kabul edilen evlilikle ilgili birçok ritüel, âdet, gelenek, dinsel ve büyüsel tören uygulanmaktadır. Bunun temel nedeni bireyin geçiş dönemi sırasında korunması, kutsanması ve yeni

statüsünün belirgin konumda olmasıdır (Artun, 1998: 23). Öğüt Eker, “Evlilikte uygulanan ritüellerin hepsinin ortak gayesi, evlenen kişilere, saadet, bolluk, bereket, refah getirmek; soyun sürmesini sağlamak ve her türlü kötülüklerden korumaktır.” ifadelerini kullanmaktadır (Öğüt Eker, 2000: Evlilikte uygulanan ritüeller dünyanın her yerinde görülmektedir. Bu sebeple de bu ritüeller topluluklara göre değişiklik göstermektedir. Türk toplumunda evlilikte uygulanan ritüelleri, klasik Türk şiiri bünyesinde bulunan şairlerin, şiirlerinde nasıl işledikleri üzerinde duralım:

1.1. Ağırılık

Ağırılık, kaynaklarda damadın çeyiz masrafı veya nikâh bedeli olarak kız tarafına veya bizzat geline ödediği para veya mal olarak tanımlanmıştır (Akgündüz, 1992: 131; URL-1; Abdülaziz Bey, 1995: 109). Bu âdet başlık, kalın, mehir gibi uygulamalar yerine de kullanılmış ancak bu uygulamalar özelde birbirinden ince farklarla ayrılmıştır.¹ Klasik Türk şiirinde ağırılık bu anlamıyla kullanılmış ve çeşitli mecazlara konu olmuştur. Bâkî, Nedîm ve Antakyalı Münîf divanlarındaki örneklerde birbirine damat ve gelin olarak tasvir edilen şarap ve kadeh ile bülbül ve gonca bir gelin ve damat olarak tasvir edilmiştir. Bu ilişkideki damada benzetilen kadeh ve bülbülden ağırılık istendiği; bu ağırılıkların damat bülbül olunca aşk, nağme, şebnem yani çiğ tanesi olduğu görülmektedir.

Nedîm, beytinde bülbülün goncaya şebnemi ağırılık etmesinin hiçbir kıymeti olmadığını zira çok fazla çeyize sahip olduğunu ifade ederek ağırılığın çeyiz bedeli olarak verilmesine güzel bir gönderme yapmıştır. Bâkî’nin beytinde ise kadehe akçe konulma âdetine telmih vardır. Bu âdete göre boşalan kadehe para konur, sâkînin doldurması istenir. Beyitte “ağırılığını almamak” kullanımı ile paranın kabul edilmediği dolayısıyla da kadehin şarapla doldurulmadığı belirtilmiştir. Tabii şair ilk planda, damat olan kadehin başlık parasının kabul edilmediğini söylemektedir. Antakyalı Münîf ise beytinde zavallı bülbülün gonca gelinine verecek aşk ve nağmeden başka ağırılığının olmadığından bahsetmiştir:

Bülbül ağırılık etse n’ola nakd-i şeb-nemi

Ebkâr-ı gonca haylî çemenli çeyizlidir (Nedîm D. G. 14/4)

Rez duhterini vermediler kimseye kaldı

Ağırılığını almadılar rıtl-ı girânun (Bâkî D. G. 278/3)

‘Akd eyledi hezâra sabâ goncayı Münîf

Ağırılığı velîk hevâ vü nevâ idi (Antakyalı Münîf D. G. 56/5)

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. (Akgündüz, 1992).

1.2. Çeyiz (Cihâz, Cehâz)

Günümüzde çeyiz olarak bilinen kelimenin aslı Arapça cehâz (cihâz)'dır. Bu kelimenin Arapçadaki anlamı yolcunun, gelinin ve sefere çıkacak ordunun eşyası anlamına gelmektedir. Türkçeye cihâz şekliyle geçmiş çehiz ve çeyiz olarak yaygınlaşmıştır. Gelinlerin getirdiği elbise ve her türlü eşya çeyiz olarak tanımlanmaktadır (Mahmûd Ed-Dîb, 1993: 296; Pakalın, 1983: 361). Türk kültüründe kız çocuğu ergenlik çağına gelmeden çeyiz hazırlıklarına başlama geleneği vardır. Çeyiz olarak hazırlananların sergilenmesi de pek çok yerde âdettir (Artun, 2010: 167-168). Günümüzde ufak değişiklikler göstermekle birlikte çeyiz hazırlama ve çeyiz gösterme gibi çeyizle ilgili gelenekler devam etmektedir.

Aşağıdaki beyitlerde Arpaeminizâde Sâmî çeyiz âdetinin masraflı olduğunu, Seyyid Vehbî Hz. İsâ'nın günlerin annesine damat olduğunu ve güneşin çeyizinin yedi kat olduğunu, Gelibolulu Mustafa Âlî ise gül gelininin bülbülleri tellal edip halka çeyizini gösterdiğini söylemiştir. Şairler, tevriye sanatından ve çeşitli teşbihlerden yararlanarak çeyiz masrafları, çeyiz gösterme gibi geleneklere beyitlerinde yer vermişlerdir:

Varımı sarf-ı cehâz-ı duhter-i rez eyledi

‘Âkıbet oldu tehî desti nümâyân tâkden (Arpaeminizâde Sâmî D. G.93/6)

Mâder-i eyyâma dâmâd idi gûyâ kim Mesih

Bikr-i hurşide cihâz idi yidi kat âsuman (Seyyid Vehbî D. K. 33/6)

Gül ‘arûsı yine bülbülleri dellâl itmiş

‘Arz ider halka cihâzını çığardup kâlâ (Gelibolulu Mustafa Âlî G. 1/4)

1.3. Çok Eşlilik/ Kuma

Kökü kesin olarak belli olmayan kuma kelimesi aynı erkekle evli olan kadınların birbirine göre olan isimdir. Ayrıca erkeğin ilk nikâhlandığı karısından sonra evlendiği kadın anlamı da vardır (URL-2; Aşçı, 2020: 58). Çok eşlilikle esasında erkek veya kadının birden fazla eşi olması durumu kastedilir fakat uygulamada daha çok erkeklerin çok kadınla evlenmesi yaygın olduğu için çok eşlilik denildiğinde erkeklerin çok kadınla evlenmesi anlaşılır. İslamiyet çok eşliliği yasaklamamakla birlikte buna bir sınır koymuş ve tek eşliliği önermiştir (Öğüt vd., 1993: 365). Aşağıda Sünbülzâde Vehbî divanında geçen beyitte şair de: “İki kadın alma, iki kadınla evlenme; bir tane kadınla evlenmek yeterli, eğer iki kadınla evlenirsen başka bir düzen kurulur.” diyerek tek eşliliği önermiş çok eşlilikten kaçınmayı tavsiye etmiştir:

Nefsini körlemege bir yetişir alma dü zen

Açmasınlar gözünü sonra bulup başka düzen (Sünbülzâde Vehbî D. Mfrd. 24)

Nâbî beytinde, bir kadın ile anlaşmanın bile güç olduğunu söylerken eş üstüne eş alan kişilerin rahat etmesinin mümkün olmayacağını dile getirir. Şair, iki ev arasında kalan erkeklerin iki büklüm bir vaziyette olduklarını söylemektedir:

Dünyâya bu telâş nedür ey esîr-i nefis

Râhat bulur mı ‘avret alan ‘avret üstine (Nâbî D.)

1.4. Damat

Aslı Farsça olan damat kelimesi anlam olarak bir ailenin kızları veya kızları gibi yakınlarıyla evlenmiş olan erkek; evlenmekte olan erkeğe evlenme töreni sırasında verilen ad, güvey şeklinde tanımlanmaktadır (URL-3; URL-4; Nutku, 1993: 434). Klasik şiirde şairler damat kelimesiyle mecazlara ve teşbihlere başvurmuşlardır. Gelibolulu Mustafâ Âlî aşağıdaki iki beytinden birinde feleği, diğerinde güneşi damada benzetmiştir. Şair ilk beyitte ayı bir kıza benzetmiş ve yeni gelin olduğunu söylemiştir. Bu durumda felek de bir damat olmuştur. İkinci beytinde ise yaşlı dünya güneş damadıyla evlenince çeyizinden sadece eski bir çenber çıktığını söylemiştir. Şair bu beyitlerinde damatla birlikte arûs (gelin), cihâz (çeyiz) evlilikle ilgili unsurları kullanarak sanatlı bir söyleyiş elde etmiştir:

Nev-‘arûs oldu kâmer duhteri ‘Âlî bu gice

Kıldı dâmâd-ı felek câme-i hâbın zer-kâr (Gelibolulu Mustafa Âlî G. 189/5)

Dâmâd-ı mihre ‘akd olıcak çerh-i pîre-zen

Ancağ bir eski çenberi çıkdı cihâzdan (Gelibolulu Mustafa Âlî G. 1022/6)

1.5. Gelin (Arûs)

Gelin, evlenmek için hazırlanmış genç kız veya yeni evlenmiş kadın anlamına gelmektedir. Arûs kelimesi de Arapça kökenli gelin manasında bir kelimedir (URL-6). Gelin olmak ve gelinlik giymek Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Öyle ki gelin olmadan vefat eden genç kızların tabutlarına gelinlik serme âdeti vardır. Arûs kelimesi gelin anlamıyla klasik Türk şiirinde sıkça kullanılmıştır. Gelinler güzelliğin bir sembolüdür. Şairler de çeşitli benzetmelere tabi tutmak suretiyle gelinleri güzellik sembolü olarak anmıştır. Gelibolulu Mustafa Âlî ve Bâkî gülü, Behiştî laleyi geline benzeterek onların güzelliklerini vurgulamak istemiştir. Gelibolulu Mustafa Âlî aşağıdaki beytinde arûs, düğün, damad, okuyucu gibi evlenme ile ilgili kelimeleri kullanarak gül ile sabah rüzgârının evlendiğini bahçenin bülbülünün de onlara okuyucu olduğunu söylemektedir. Şair evlilikle ilgili terimleri kullanarak adeta bir düğün havasında bahar manzarası çizmektedir. Behiştî’ye ait diğer beyitte de şair, laleyi bir yeni gelin olarak tasvir etmiş ve “Lale gülün kırmızı elbiseyle dolaşmaya çıktığını duyunca yanağını ben ile süslemiş.” diyerek lalenin ortasındaki siyahlığı ben olarak hayal etmiştir. Görüldüğü üzere şair yine bir bahar manzarasında gelin

kelimesini kullanmıştır. Bâkî ise yeni gelin olan gülün kırmızı gömleğinin üzerine lalenin çiğ tanesinden inci bir yaka düğmesi iliştiğini söyleyerek yine bahar manzarası çizmiştir. Görüldüğü gibi bu üç şair evlilikle ilgili terimler ve bilhassa gelin kelimesini kullanarak bahar manzaraları çizmiştir:

Gül ‘arûsına düğün eyledi dâmâd-ı sabâ

‘Andelîbân-ı çemen okuyıcı çıktığı ana (Gelibolulu Mustafa Âlî D. G. 1/1)

Gûş idüp gül seyre çıkdığın kabâ-yı âl ile

Nev-‘arûs-ı lâle zeyn itmiş ‘izâre hâl ile (Behiştî D. G. 449/1)

Nev-arûs-ı gül gibi pîrâhen-i âl üstine

Lâle dürr-i jâleden gûy-ı girîbân eyledi (Bâkî D. K. 7/8)

1.6. Nişan

Nişan kelimesinin sözlükte birçok anlamı olmakla birlikte bu makaleye konu olan anlamı sözlükte bir erkekle bir kadının evlenmek için yaptıkları sözleşme ve bu sebeple yapılan yüzük takma töreni olarak tanımlanmaktadır. Nişan merasiminde evlenmeye söz vermek için kız ve erkeğin sağ ellerinin yüzük parmaklarına yüzük takılır. Bu yüzükler genellikle alyans veya elmas yüzüktür (URL-11; Kazan Nas, 2013: 127).

Aşağıdaki beyitte Bâkî ayın uzun zamandır nişanlı diye anıldığı için evde kaldığını söyleyerek nişanlanma âdetini şiirine konu etmiştir:

Devr-i ruhunda kaldı kamer künc-i hânede

Nâmı egerçi haylî zamandır nişanludur (Bâkî D. G. 102/4)

1.7. Kına (Hinnâ)

Kelime Arapça hinnâ kelimesinden Türkçeye geçmiş, kına şeklini almıştır. Kına ağacının kurutulmuş yapraklarından elde edilerek saç, el ve tırnaklara renk vermek için kullanılan bir tozdur. Kına âdeti Türk kültüründe oldukça yaygındır. Kadınların parmakları ve avuçlarını kına ile boyamasına kına yakmak denir. Kına gecesi geline kına yakılması sebebiyle yapılan şenliktir. Kına bir süs unsuru, kötülüklerden korunmak için bir tılsım, ağrı azaltıcı ve sakinleştirici özelliğiyle tedavi yöntemi olarak kullanılan bir maddedir. Klasik Türk şairleri halk arasında ve gündelik yaşamda çokça kullanılan kınayı çeşitle mecazlarla şiirlerinde işlemişlerdir (URL-9; Pakalın, 1983: C. 2, 267-269; Artun, 2010: 170; Tanrıbuyurdu, 2016: 103-113). Aşağıdaki beyitlerde de şairler kına yakmak geleneğini beyitlerine konu etmiştir. Behiştî çınarın sonbaharda turuncuya dönen yapraklarını kınalanmış bir ele benzetmiş, Gelibolulu Mustafa Âlî “Gelincik çiçekleri taze gül gelininin hizmetçisi olduklarından sevgilinin saçı ile birlikte kına yakındılar.” diyerek gelincik çiçeklerini gelini hazırlayan, geline yardımcı olan kimseler olarak hayal etmiştir. Beyitten gelin saçının kınalanması yanında kırmızı çiçeklerle de süslediği, saçta çiçekler takıldığı anlaşılmaktadır:

Hinnâlamışdı gerçi çenârün elin zamân
Îd-i hazânı bozdı velî berd-i bî-emân (Behiştî D. G. 388/1)

‘Arûs verd-i tarînün olup perestârı

Yakındı zülf-i nigâr ile lâleler hinnâ (Gelibolulu Mustafa Âlî D. K. 1/30)

Bâkî ise sevgilinin yanaklarının, şarabın hararetinden dolayı gül renkli olduğunu, elinde tuttuğu şarap kadehinin de sevgilinin eline kına yaktığını söylemektedir:

Kızarup ruhları gülgüne-i tâb-ı mülden

Şu’le-i sâgar-ı mey destine yakmış hinnâ (Bâkî D. G. 9/4)

Nev’î beytinde, gecenin koyu karanlığını ışığıyla aralayan ayın, şafak kızılığıyla birlikte yerini gün ışığına bırakmasını, kına merasimi esnasında bütün ışıkların kapatılıp yalnızca mum ışığıyla aydınlatılan ortamda kına yakıldıktan sonra ışıkların açılarak aydınlatılması hayali üzerinden anlatmıştır:

Hinnâ gicesi şem' tutup câriye-i mâh

Tâs-ı felek içre şafakı kıldı müheyya (Nev’î D. K. 3/11)

1.8. Gelin Alayı

Gelin alayı sözlükte gelini damadın evinden alıp evine götürün kişilerin oluşturduğu alay olarak tanımlanmaktadır. Gelin alayı saraya mensup önemli hanımların evlenmelerinden dolayı yapılan merasim olarak kullanılmıştır. Gelinin kalabalık ile damadın evine götürülmesine de halk arasında bu tabir kullanılmıştır. Geleneksel Türk kültüründe kına gecesinin ertesi günü gelin alma günüdür. Gelin alma gününde gelin alayı kızı evinden çıkarmak için yola çıkar. Damat tarafı ailesine katılacak yeni birey için mutludur, gelin evinde ise kızlarını uğurlamanın hüznü vardır (URL-7; Pakalın, 1983: 662; Artun, 2010: 174). Nedîm bir afet olan ve insanın aklını başından alan sevgilisini kendinden geçmiş ve mutlu bir şekilde bir düğün alayında gördüğünü söyleyerek bu geleneği anmıştır:

Mest kendi gülüp altındaki rahş oynardı

Gördüm ol âfeti dün bir düğün âlâyında (Nedîm D. G 133/ 4)

1.9. Duvak

Kelime sözlükte gelinlerin başlarına tutturulup yüzlerini örtecek şekilde aşağıya sarkıtılan kumaş veya tül den bol örtü olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca kelimenin çömlek ağızlarını kapayan kapak anlamı da vardır. Kelime Türk dillerinde “tubak” veya “tuvak” olarak yaşamaktadır. Eski Türklerde duvak kırmızıdır, hatta gelinlik ve damadın kaftanı da kırmızı kumaştan yapılmıştır. Duvak ve duvak etrafında gelişen adetler bugün de varlığını sürdürmektedir. Kırmızı duvak bağlama geleneği kökleri çok eskiye dayanan düğün geleneklerindedir (URL-5; Köse, 2003: 93; Eroğlu vd., 2014: 274; Aydemir, 2013: 621). Aşağıdaki ilk beyitte Arpaeminîzâde Sâmî tutuk-ı surh tamlamasıyla kırmızı örtü manasında

duvağı kastetmiştir. Burada da eskiden duvakların kırmızı olması âdetinin bir yansıması vardır. Şair, gül gelini kırmızı örtüyü örtünce yağmurların ona gümüş teller taktığını söyleyerek üzerine yağmur damlaları düşmüş gülü tıpkı bir gelin gibi tasvir etmiş ve tam bir eski zaman gelini görüntüsü çizerek adeta geleneği tabloluşturmuştur. İkinci beyitte ise Gelibolulu Mustafa Âlî yine gülü bir geline, bülbülü damada benzetmiştir. Ayrıca beyitte ihtiyar feleğin gül gelininin yüzünü altın pullu, gül renkli bir duvakla örtüp onu damada teslim ettiği belirtilir. Yani gelin ve damat evlenmiştir. Buradan hareketle ihtiyar feleğin gül gelininin babası olduğu söylenebilir. Duvağın gül renkli olarak belirtilmesi için de zamanın duvaklarının kırmızı oluşuna bir gönderme vardır denilebilir. Şair bu beytinde gelinlerin duvak örtme âdetini anarak ve damat, gelin, duvak gibi evlilikle ilgili terimleri kullanarak hayal dünyasını kurmuştur. Âlî aşağıdaki diğer beytinde de güneşi damat, dünyayı gelin olarak tasvir etmiştir. Beyitte şair sakiye yani mecliste şarap dağıtan kişiye seslenmiş ve “sürekli güneş damadından önce şafağı görüp de dünya gelininin duvağını öp diye sana kim diyor?” diye sormuştur:

Tutuk-ı surhı ‘arûs-ı gül idince ser-pûş

Sîm telden ana âvîzeler eyler emtâr (Arpaeminîzâde Sâmî D. K. 16/ 3)

Gül ‘arûsını alup dâmâd-ı bülbül zâl-i çerh

Örtü dîdârına altun pûllü bir gül-gûn duvag (Gelibolulu Mustafa Âlî D. G. 630/3)

Dâmâd-ı mihre karşı şafak-bîn olup müdâm

Kim dir sana ‘arûs-ı cihânun duvağın öp (Gelibolulu Mustafa Âlî D. G. 92/3)

Derzizâde Ulvî ise, eski zamanlarda gelinlerin yüzlerine örtülen vâlâ adı verilen kırmızı renkli örtüden bahsetmektedir. Şair, duvak niteliği taşıyan vâlânın tüccarlar tarafından pazarda satıldığını söylemektedir:

Haddün ol bâzâr-ı mînâdur hatundur hâce-vâr

Nev-arûs-ı hüsne dâim kırmızı vâlâ satar (Derzizâde Ulvî D. G. 101/2)

1.10. Yüz Görümlüğü (Rû-nümâ)

Gelinin duvağının kaldırılması ve yüzünün görülmesi sırasında damadın geline verdiği hediyeye yüz görümlüğü denir. Eskiden damatlar gelinlerin yüzünü ilk defa düğün gecesi gördüğü için bu hediyeye yüz görümlüğü denmiştir. Rû-nümâ kelimesi de yüz görümlüğü anlamında kullanılmıştır (Pakalın, 1983: C. 3, 643; Devellioğlu, 2011: 1050).

Sünbülzâde Vehbî sevgilisinin güzelliğine yüz bin cihan değerinde yüz görümlüğünü layık görmüştür. Bâkî sevgilisinin yüzünü nevrızda göstermesine karşılık güneşin ona yüz görümlüğü olarak altın kaplı bir ayna verdiğini söylemiştir:

Bu hüsn-i bî-bahâne-i 'âlem-bahâ ile

Gördüm ki yüz görümlüğü yüz bin cihân değer (Sünbülzâde Vehbî D. G. 67/4)

Gün yüzün 'arz eyledi nev-rûzda ol meh-likâ

Mihr altun kaplu bir âyîne viridi rû-nümâ (Bâkî D. G. 8/1)

Seyyid Vehbî, şairlik yeteneğini bir geline benzetmiş ve parlak bir aynağa benzettiği güneşin ona değer bir yüz görümlüğü olamayacağını vurgulamıştır. Bir diğer beytinde şair, güneşi parlaklığı bakımından eşi benzeri olmayan bir ayna olarak tasavvur etmiş ve güneşin tabiatının gelinine yüz görümlüğü olamayacağını ifade etmiştir. Görüldüğü gibi beyitlerde şairler çeşitli teşbih ve mecazlarla yüz görümlüğü âdetini şiirlerine taşımışlardır:

Çü mihr gerçi ki mir'ât-ı pür-ziyâ olamaz

'Arûs-ı tab'uma ammâ ki rû-nümâ olamaz (Seyyid Vehbî D. G. 102/1)

Nakd-i şekîbi rûy-nümâ viridi isteyen

Ol nev-arûs-ı hacle ki cânânı görmege (Seyyid Vehbî D. G. 229/12)

1.11. Gerdek

Nikâhlandıktan sonra gelin ve damadın bir araya gelmesine gerdek denir. Damat gerdek odasına arkadaşlarının yumruklaması ile eğlenceli bir şekilde sokulur (Artun, 2010: 179). Aşağıdaki beyitte de şair damadın yumruklanarak gelin odasına sokulması âdetini şiirine konu etmiştir:

Girerken hacleye sırtına yumruk yemedem evvel

Kapının iç yüzüne sıçrayıp dâmâd ayak basmış (Hevâyî D. G. 73/ 3)

Osman Nevres ise aşağıdaki beytinde, gelin odasının önemini vurgulamak istemiştir. Şair gelin odasını gül bahçesinden daha evlâ görmekte ve onun yerini başka bir şey alırsa sevgiliye duyulan aşkın büyüünün bozulacağını ifade etmekte ve ikbalde talihte gözü olmadığını söylemektedir:

Neyleyim hacle-gehin gülşen-i ikbâliñ kim

Gözüme zülf-i 'arûs ejder-i pîçân görünür (Osman Nevres D. G. 93/4)

1.12. İç Güveyi

Ayrı bir ev açmayıp evlendiği kadının ailesiyle yaşayan damada iç güveyi denir. Türk toplumunda genel olarak iç güveyi olmak olumlu bir şey olarak görülmemektedir. Bu durumu anlatan "iç güveysinden hallice" deyimini mecaz yoluyla kaynana ve kayınpederiyle yaşayan damat için kullanılan bir deyimdir (URL-8; Pakalın, 1983: C.2, 28). İç güveyi olmanın toplumda bu şekilde kötü bir şey olması klasik Türk şiiri şairinin de gözünden kaçmamıştır. Keçecizâde İzzet Molla aşağıdaki beytinde dünyanın kahrını çekenleri ona damat olan bir iç güveyine benzetmiş ve halk içindeki iç güveyine olumsuz bakışı şiirine taşımıştır:

Şu zen-i köhne için çekme revâ mı kahrın

İç güveysi gibidir çarha olanlar dâmâd (Keçecizâde İzzet Molla D. G. 85/2)

1.13. Meşşâta (Mâşita)

Sözcük Arapça “muşt” yani tarak kelimesinden gelmektedir. Eski zamanlarda gelinleri giydiren süsleyen ve gelin başı, gelin tuvaleti yapan kadınlara “meşşâta” denilirdi. Meşşâta ile aynı anlamda “mâşita” kelimesi de kullanılmıştır. Kelime kökeninin muşt yani tarak kelimesinden gelmesi meşşâtanın daha çok saçın taranması ve yapılmasıyla ilgili olduğunu düşündürmektedir (URL-10; Devellioğlu, 2011: 734; Pakalın, 1983: C.2, 494; Aşçı, 2020: 39). Türk kültüründe gelinin düğün için hazırlanması geçmişte ve bugün hayli önemlidir. Bu sebeple de gelin süsleyen kişiler yani meşşâtalar rastgele seçilmemiştir. Meşşâtalarda işini iyi yapma, tek eşli olma, işinde ustalaşma, gelin süsleme işine el yatkınlığının olması gibi özellikler aranmıştır (Çabuk, 2017: 56). Her ne kadar ilk başlarda meşşâta seçiminde belli başlı unsurlara dikkat edilse de zamanla saç yapmak bir meslek haline gelmiş ve meşşâtalık gayrimüslüm kadınların işi olmuştur. Meşşâtaların mekânları genellikle hamamlardır (Pala, 2004a: 367).

Meşşâta klasik Türk şiirinde hayli zikredilen tiplerdendir. Şairler çeşitli mecazlarla kelimeyi şiirlerinde kullanmışlardır. Aşağıdaki beyitlerde kemâl yani olgunluk, bayram ve bahar meşşâtaya benzetilmiştir. Nedîm beytinde olgunluk meşşâtasının feyz gelininin kaşlarını uğurlu kalemiyle yaldızladığını, Bağdatlı Ruhî bayram meşşâtasının dünyayı süslediğini, yeryüzünün gül gül açıldığını, böylece şenlik yerine döndüğünü; ve Bâkî ise bahar mevsimini maşıtaya benzeterek yeni gelin olan çimeni süslediğini, sümbül çiçeğinin ise onun miskli kalemine/rastığına benzediğini söylemektedir. Şairler evlilik ile ilgili meşşâta ve gelin unsurlarını şiirlerine konu etmişlerdir:

Ebrûların zer-endûd etmiş arûs-ı feyzin

Meşşâta-i kemâlin kıl-k-i huçestekârı (Nedîm D. K 38/ 3)

Yine meşşâta-i ‘îd itdi cihânı tezyîn

Bir zamân irdi ki gül gül açıla rûy-ı zemin (Bağdatlı Rûhî D. G. 884/1)

Nev-arûs-ı çemene mâşitadur fasl-ı bahâr

Kim anun hâme-i müşkînine benzer sümbül (Bâkî D. K. 24/13)

1.14. Nahıl (Nahl)

Nahl veya nahıl olarak kullanılan kelime hurma ağacı ve düğünlerde süslenen balmumundan yapılmış süs ağacı anlamlarına gelmektedir. Bu ağaçlar insan veya hayvan resimleri, çiçekler, meyveler, değerli taşlar, parlak teller ve yaldızlı kâğıtlarla süslenmiştir. Nahıllar genellikle çok yüksek

yapılmıştır. Bu sebeple daha çok serviye benzetilmiştir. (Pakalın, 1983: C. 2, 642; Pala, 2004b: 347).

Aşağıdaki beyitlerde Bâkî nahl-bend yani nahl süsleyen kişinin sevgilinin uzun boyuna gönül bağladığından beri nahl ağacını pazarlarda süslemeye başladığını söylemiştir. Şair sevgilinin uzun boyuyla nahlin uzun boyuna, gönül bağlamakla da nahle süs olarak gönül takmayı kastetmiş ve nahl süsleme geleneğini şiirine konu etmiştir. Behiştî de sevgilinin boyunu dünyayı süsleyen bir nahla benzetmiştir:

Bâzârlarda başladı nahli tonatmaga

Dil bağlayalı kâmet-i zîbâña nahl-bend (Bâkî D. G. 34/2)

Ne ser-keş servdür kaddi o nahl-ı 'âlem-ârânun

Cemâl-i nûrına zülf-i şebâsâsın hicâb eyler (Behiştî D. G. 2²/2)

Sonuç

Çalışmada, klasik Türk şiiri bünyesinde bulunan farklı yüzyıllarda yaşamış şairlerin divanlarından evliliğe ilişkin olan beyitler seçilmiş ve bu beyitler “geçiş dönemi olarak evlilik” bağlamında incelenmiştir. İnceleme esnasında ise seçilmiş şairlerin divanlarından hareketle evliliğe dair çeşitli başlıklar oluşturulmuş ve bu başlıklar altında beyitlerin açıklaması yapılmıştır. Bu açıklama/inceleme neticesinde evlenmeyle ilgili olarak evlenecek kızın çeyiz hazırlığı yapması ve buna ilişkin âdetler, gelinin düğün için süslenmesi, nahl süsleme âdeti, gelin için yüz görümlüğü, evlendikten sonra gelin ve misafirlerin eğlenmesi için yapılan duvak günü, gelinin evine iç güveyi olarak gelme durumu gibi meselelerin klasik Türk şiirinde şairlerin şiirlerine konu edildiği görülmüştür. Denilebilir ki şairler halkın yaşayışını, örf ve adetlerini şiirleri aracılığıyla dile getirmişlerdir. Bu durum Türk şiirinin sosyal yaşamdan beslendiğinin/sosyal yaşamdan kopuk olmadığını da bir kanıtı niteliğindedir. Zira şairler, buldukları sosyal ve kültürel çevreden aldıkları ilhamı, kendi bilgi ve birikimleriyle birleştirerek söze dökmüş ve böylelikle de o toplumun gelecek kuşakları için bir nevi ses olmuşlardır.

Sonuç olarak tüm bu bağlamlardan hareketle şairlerin, toplum yaşantısından hareketle ele aldıkları konulardan birinin de bir geçiş dönemi olarak kabul edilen evlilik olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

Abdülaziz Bey (1995). *Osmanlı âdet merasim ve tabirleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ak, C. (2001). *Bağdatlı Rûhî dîvânı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

² Beyit, divanda Kısa Gazeller başlığı altında yer almaktadır.

- Akgündüz, A. (1992). Başlık. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 5, 131-133, İstanbul: TDV Yayınları.
- Artun, E. (2010). *Türk halk bilimi*. İstanbul: Kitabevi.
- Aşçı, G. (2020). *18. yüzyıl divan şiirinde halk kültürü unsurları*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Atar, F. (2007). Nikah. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, 112-117, İstanbul: TDV Yayınları.
- Aydemir A. (2013). Türk dünyasında bazı düğün terimleri ve 'al duvak' geleneği üzerine. *Turkish Studies*, 8 (9), 619-655.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî divanı*. C. 1-2, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çakır, Z. V. (1998). *Hevâî (Abdurrahman, Kubûrî-zâde) dîvânı'nın tenkidli metni ve incelenmesi*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çetin, İsmail, (1993), *Derzizâde Ulvî divanı: Hayatı, edebî şahsiyeti ve divanının tenkidli metni*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çiftoğlu Çabuk, A. (2017). Türk kültüründe gelin süsleme ve süsleme ustaları. *Milli Folklor*, 29(113), 54-68.
- Devellioğlu, F. (2011). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dikmen, H. (1991). *Seyyid Vehbî ve divanının karşılaştırmalı metni*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Eroğlu, E. – Özkanat, Z. (2014). Unutulmaya yüz tutmuş bir gelenek 'duvak töreni'. *TÜRÜK Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 272-278.
- Görkem, B. (2021). Türkülerde 'evlilik geçiş dönemi' metaforu olarak 'köprü'. *TUDED*, 61(2), 631-646.
- Gündüz, A. (1992). Başlık. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 5, 131-133, İstanbul: TDV Yayınları.
- Kaya, B. A. (2017). *Osman Nevres dîvânı (İnceleme-Metin)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kazan Nas, Ş. (2013). Klâsik Türk şiirinde şairlerin gözüyle evlilik ve düğün. *Gelin Kitabı*, (ed.: E. G. Naskali ve A. Güneş), 109-181, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Köse, N. (2003). Türk düğünlerinde gerdek sonrası duvak geleneği. *Milli Folklor*, 15(60), 92-109.
- Küçük, S. (1999). *Antakyalı Münîf dîvânı tenkitli basım*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Mahmûd Ed-Dîb, A. (1993). Çeyiz. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, 296-297, İstanbul: TDV Yayınları.
- Nutku, Ö. (1993). Damad. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, 434-435, İstanbul: TDV Yayınları.
- Öğüt Eker, G. (2000). Türk düğün geleneği içinde Karakeçili Türk düğününün ritüel açısından değerlendirilmesi. *Milli Folklor*, 46, 92-100.
- Öğüt, S. - Kâmil Ali, K. (1993). Çok evlilik. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, 365-396, İstanbul: TDV Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1998). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. C. 1-3. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- Pala, İ. (2004a). Meşşâtâ kimdir?. *Saç Kitabı*, (ed. Emine Gürsoy Naskali), İstanbul: Kitabevi.
- Pala, İ. (2004b). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sefercioğlu, M. N. (1990). *Nev'î divanı'nın tahlili*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şahin, E. S. (2004). *Keçeci-zâde İzzet Molla'nın divanları: Bahar-ı Efkâr ve Hazan-ı Asar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Tarıbuyurdu, G. (2016). Klâsik Türk şiirinde bir sembol dili olarak 'kına'. *İnsan ve Toplum Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 102-115.
- Türkçe sözlük*. (2005). Ankara: TDK Yayınları.
- Yıldırım, O. - Köktan, Y. (2024). Divan şiirinde halk kültürünün izleri: XIX. yüzyılda geçiş dönemleri (doğum-evlenme-ölüm). *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 129-149.

Elektronik Kaynaklar

- URL-1: Ağrılık. <https://www.lugatim.com/s/a%C4%9F%C4%B1r%C4%B1k> (Erişim: 17.03.2024).
- URL-2: Kuma. <https://www.lugatim.com/s/kuma> (Erişim: 18.03.2024).
- URL-3: Dâmat. <https://www.lugatim.com/s/damat> (Erişim: 19.03.2024).
- URL-4: Damat. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 19.03.2024).
- URL-5 Duvak. <https://www.lugatim.com/s/duvak> (Erişim: 19.03.2024).
- URL-6 Arûs. <https://www.lugatim.com/s/arus> (Erişim: 23.03.2024).
- URL-7 Gelin alayı. <https://www.lugatim.com/s/gelinalay%C4%B1> (Erişim: 23.03.2024).
- URL-8 İç güvey. <https://www.lugatim.com/s/i%C3%A7g%C3%BCvey> (Erişim: 24.03.2024).
- URL-9 Hinnâ. <https://www.lugatim.com/s/h%C4%B1nna> (Erişim: 24.03.2024).
- URL-10 Meşşâtâ. <https://www.lugatim.com/s/me%C5%9F%C5%9Fata> (Erişim: 31.03.2024).
- URL-11 Nişan. <https://www.lugatim.com/s/ni%C5%9Fan> (Erişim: 01.04.2024).
- URL-12 Nedim D. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196897/nedim-divani.html> (Erişim: 25.06.2024).
- URL-13 Bâkî D. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78361/baki-divani.html> (Erişim: 25.06.2024).
- URL-14 A. Sâmi D. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196126/arpaemini-zade-mustafa-sami-divani.html> (Erişim: 25.05.2024).
- URL-15 G.M. Âlî D. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-208602/gelibolulu-mustafa-ali-divani.html> (Erişim: 25.04.2024).
- URL-16 S. Vehbî D. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196833/sunbulzade-vehbi-divani.html> (Erişim: 25.05.2024).
- URL-17 Behiştî D. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-199899/vizeli-ramazan-behisti-divani.html> (Erişim: 25.06.2024).

Extended Summary

Classical Turkish poetry has included all stages of local and national social life; He expressed the life, customs and traditions of the people. This poem contains many original

contents about social life. Because poets combined the inspiration they received from the social and cultural environment they were in with their own knowledge and experience, and thus became a kind of voice for the future generations of that society. In this context, one of the topics that poets deal with based on social life is marriage. In the dictionary it is defined as “marriage, marriage; the lawful union of men and women; mating, sexual intercourse; a legal act enabling a man and a woman to form a marital union; The word marriage, which means marriage contract is a contract that enables a man and a woman to unite their lives for a long time, within the framework of the conditions required by Sharia in fiqh. Marriage is considered a transition period of human life. Transition periods indicate the most important breaking points in human life. These breaking points are called 'transitional periods' as they show that our lives are transitioning to a new period. Namely, there are three important "transition periods" in human life. These; birth, marriage and death. Many beliefs, traditions and customs, customs, ceremonies, religious and magical processes are shaped around these three headings, which are divided into several sub-steps, and the "transitions" in question are managed in accordance with the expectations and stereotypes of the cultural circle they are affiliated with. Based on this, it can be said that marriage, which is accepted as one of the transition periods, is carried out in accordance with certain rules and various patterns accepted by the cultural background in which it is located. However, like other transition periods, marriage is very rich in terms of ceremonies, customs, traditions and beliefs in our cultural environment. Over time, this richness spread to the poets' texts and caused them to include marriage and marriage practices in their poems. This situation is an indication that poets, and therefore classical Turkish poetry, are not disconnected from social life. In this study, to examine how marriage is included and treated as a transition period in classical Turkish poetry; Poets within the scope of classical Turkish poetry were selected and various titles about marriage were created based on their divans, and then, by explaining the couplets, it was tried to show that classical Turkish poetry was nourished by social life and was not disconnected from social life. Couplets related to marriage were selected from the divans of poets who lived in different centuries within the scope of Classical Turkish poetry and these couplets were examined in the context of "marriage as a transition period". During the analysis, various headings about marriage were created based on the divans of selected poets and the couplets were explained under these headings. As a result of this explanation/examination, the preparation of dowry for the girl to be married and the related customs, the decoration of the bride for the wedding, the custom of decorating the nahil, the face dressing for the bride, the veil day for the entertainment of the bride and the guests after marriage, the situation of coming to the bride's house as the bridegroom. It has been seen that issues such as these are the subject of poets' poems in classical Turkish poetry. It can be said that poets expressed the life, customs and traditions of the people through their poems. This situation is also a proof that Turkish poetry is nourished by social life/is not disconnected from social life. Because poets put into words the inspiration they received from the social and cultural environment they lived in, combining it with their own knowledge and experience, and thus became a kind of voice for the future generations of that society. As a result, based on all these contexts, it can be said that one of the subjects that poets deal with based on social life is marriage, which is considered a transition period.

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir. / Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.

Katkı Oranı Beyanı/Author Contributions: Her iki yazarın da katkı payı eşittir. / Both authors contribute equally.